

LENIN ÉS A NEMZETI KISEBBSÉGEK HELYZETE

Dr. REHAK LÁSZLÓ

1913-tól kezdve Lenin behatóan foglalkozott a nemzeti kisebbségek helyzetével összefüggő kérdésekkel is, úgy is, mint elméleti kérdésekkel, de úgy is, mint gyakorlati politikai, jogi és szervezeti ügyekkel. Nagy hagyatéka a nemzeti kisebbségekre fontos területről és e téren való jelentős gyakorlati tevékenysége nem jutott érvényre kellőképpen.

Bármennyire is nagyarányú Lenin munkássága a nemzeti és etnikai kisebbségekkel összefüggő kérdésekben, az beletartozott a forradalom problémáival és a nemzeti kérdés egészének megoldásával kapcsolatos stratégia és taktika vizsgálatába. Ez az egyik oka annak, hogy a nemzeti kérdéssel való foglalkozásának ez a szempontja nem keltett kellő figyelmet. A másik ok az, hogy Lenin halála után a Szovjetunióban a politikai és elméleti érdeklődés csakhamar elhanyagolta a nemzeti kérdésnek ezt az oldalát. A nemzetközi munkásmozgalomban is, egészben véve, csak a legutóbbi évtizedben mutatkozik élénkebb érdeklődés a nemzeti kisebbségek helyzetéhez fűződő sajátos kérdések felmérése és megoldása iránt.

Az említett körülmények miatt Lenin felfogásai, habár nagy irodalmi hagyatékot képeznek, mégsem nyújtanak kielégítő nézetrendszert kora nemzeti kisebbségeinek helyzetéről. Az álláspontok, a megtett és tervezett intézkedések, e nézetek töredékessége ellenére, mégis számot tartanak az e téren követett mai gyakorlat jelentős érdeklődésére.

A nemzeti és etnikai kisebbségek helyzetével kapcsolatos nézeteit, álláspontjait és intézkedéseit Lenin részint polemikus formában fejtette ki, szembeszállván mindenekelőtt a Bund és a „marxistákat környékező” körök álláspontjaival, az ausztromarxistáknak e kérdésekben elfoglalt álláspontjainak rosszabbik változatával.

Lenin azonban világos programformában is megfogalmazott számos jelentős álláspontot, és tervezett intézkedést a nemzeti kisebbségek helyzetének rendezésével kapcsolatban.

Fontosnak tartjuk jegyzékbe foglalni és tömören ismertetni Lenin jelentősebb álláspontjait a nemzeti kisebbségek helyzetére vonatkozólag, valamint a nemzeti kisebbségek helyzete rendezésének Lenin által előirányzott technikáját, módját.

A nemzeti kisebbségek helyzetének rendezésével kapcsolatban, Lenin érdeklődésének témaköre szerint, két időszakot különböztethetünk meg. Az első az az időszak, amelyben az OSZDM(b)P a jövő prole-tár állam centralista megszervezésének álláspontján volt, amikor Lenin

kimunkálja a helyi igazgatás és az önkormányzat szerepét a nemzeti kisebbségek helyzetének rendezésében. A másik időszak az ifjú föderatív szovjet állam és az új társadalmi viszonyok építésének időszaka a polgárháború és az intervenció feltételei között, amikor Lenin a nemzeti kisebbségek helyzetével kapcsolatos elvi és gyakorlati kérdések széles skálájával foglalkozik.

*

2. A bolsevikoknak, mint forradalmi pártnak, október előtt és után is meg kellett ütközniük azokkal a nézetekkel, amelyek más társadalmi rétegek és osztályok befolyását, érdekét vagy legalábbis ábráncjait fejezték ki, és amelyek egyúttal a nagyorosz nemzeti elnyomásnak, az állam sokrétű nemzeti összetételének voltak a következményei. A cári Oroszország proletariátusának lenini pártja forradalmi akciójában kénytelen volt tudomásul venni azt a körülményt, hogy „a cárizmus idején hallatlanul kegyetlen és értelmetlen volt a nemzeti elnyomás”, és amint Lenin kifejezte, „az elnyomó kapitalisták Oroszországa más népek hóhéranak szerepét játszotta”.¹ Tekintet nélkül arra, hogy a nemzeti kérdés forradalmi tartalmának lebecsülésében megnyilvánuló befolyás „baloldali” vagy „jobboldali” burokokban jelentkezett, társadalmi gyökere azonos volt.

E befolyás egyik formája abban tükröződött, hogy lebecsülték a nemzeti mozzanatnak a forradalommal és a népek önrendelkezési jogával való összefüggését. Ezen a vonalon a legjellegzetesebbek a Rosa Luxemburg vezette lengyel forradalmárcsoport álláspontjai. Október után lényegében ugyanez a befolyás jut kifejezésre a kis és „sértődött” nemzetek iránti érzéketlenségben, az új állam elhamarkodott „autonimizálásának” vágyában az akkor fennálló négy szovjet köztársaság (az Orosz, az Ukrán, a Belorusz és a Kaukázusontúli Szocialista Szovjet Köztársaság) szövetségi viszonya helyett. Az akkor már beteg Lenin közvetlen közbelépésére volt szükség², hogy az OK(b)P Központi Vezetőségének plénuma 1922 októberében, a szovjetek I. szövetségi kongresszusa 1922. december 30-án és az OK(b)P XII. kongresszusa 1923 áprilisában helyes határozatokat hozzon, annál is inkább, mert a lényegében nagyállami orosz hegemónikus politika megvalósítására törekvő vezetők köréhez tartozott Sztálin is, aki Ordzsonikidze, Dzerzsinszkij és mások mellett közvetlenül irányította a nemzeti viszonyok ügyeit.

A második problémát a helyes nemzeti és kisebbségi politika szempontjából azok a nézetek okozták az orosz szociáldemokraták számára, amelyek történelmi meghatározottságát és osztálytartalmát mellőzve taglalták a nemzeti kérdést. Ezeknek az eszmei-politikai pozícióknak gyakorlati megnyilvánulása volt a kulturális vagy nemzeti autonómia, amelynek legtisztább formája volt az ukrán nemzeti-perszonális autonómia statútuma 1918-ból, amikor rövid ideig a szociálforradalmárok és más antibolsevista ellenforradalmárok koalíciója volt hatalmon Ukrajnában.

*

3. Jellemző Leninre, hogy történelmi síkban, konkrétan veti fel a kisebbségi kérdést, mint általában a nemzeti kérdést is, és hogy szüntelenül harcol az absztrakt kiagyalások ellen, a tényleges politikai ellentmondások és a társadalmi tartalom misztifikációja ellen a nemzeti kisebbségeket illetően.

Meggyőző megnyilvánulása annak, hogy Lenin történelmileg konkrétan foglalkozott a nemzeti s ezzel kapcsolatban a kisebbségi kérdéssel is, az, hogy szüntelenül hangsúlyozza a különbséget az egykori uralgó nemzet (ha az október utáni időszakról van szó) és a régebben leigázott nemzetek nacionalizmusa között. „A nemzeti kérdést tárgyaló munkámban már megírtam” — diktálja Lenin 1922. december 22-én második üzenetét a XII. kongresszusnak —, „hogy a nacionalizmus kérdésének általánosságban való felvetése fabatkát sem ér. Különbséget kell tennünk az elnyomó nemzet nacionalizmusa és az elnyomott nemzet nacionalizmusa között... A második fajta nacionalizmussal szemben mi, egy nagy nemzet fiai, a történelmi gyakorlat során csaknem mindig vétkeztünk, vétkesek vagyunk végtelenül sok erőszak elkövetésében, sőt mi több, úgy követünk el végtelenül sok erőszakot és sértést, hogy magunk sem vesszük észre...”³

Ezt a különbséget azért kell világosan észrevenni, mert számolni kell a bizalmatlansággal, sőt a gyűlölettel és előítéletekkel is, amelyeket csak folyamatban lehet leküzdeni. Ebből az álláspontból kiindulva, az OK(b)P programtervezetének a nemzetek közötti kapcsolatokra vonatkozó részébe Lenin a következő szakaszt is beiktatja: „Azoknak a nemzeteknek a munkásai részéről, amelyek a kapitalizmus idején elnyomó nemzetek voltak, különös óvatosságra van szükség, nehogy megsértsek az elnyomott nemzetek nemzeti érzéseit (például a nagyoroszok, az ukránok és a lengyelek a zsidóké, a tatárok a baskiroké stb.), továbbá arra, hogy nemcsak a korábban elnyomott nemzetek dolgozó tömegeinek teljes egyenjogúságát, hanem nyelvük és irodalmuk fejlesztését is támogassák, a kapitalista korszaktól örökölt bizalmatlanság és elidegenítés minden nyomának kiküszöbölése céljából.”⁴

Fellépéseiben, álláspontjainak megfogalmazásában kíméletlenül leleplezi a nagyállami nacionalizmust, azokat a jelenségeket, amelyekkel kapcsolatban ezt mondta: „Kapard meg egyik-másik kommunistát, előtűnik a nagyorosz sovinszta.”⁵ Azonban egyúttal rámutat arra, hogy elnéző, óvatos és türelmes viszonyra van szükség a minapi jogegyenlőtlen nemzetek nemzeti előítéleteivel szemben, amelyeket nem lehet sem gyorsan, sem adminisztratív intézkedésekkel leküzdeni, hanem kitartó gyakorlatra van szükség, hogy létrejöjjön a bizalom. Ilyen pozíciókból kiindulva Lenin 1922-ben hangsúlyozza: „...mert a proletár osztályszolidaritás fejlődésének és megszilárdulásának nincs nagyobb kerékkötője a nemzeti igazságtalansággal, és semmi iránt sem olyan érzékenyek a »sértődött« nemzetiségek, mint az egyenlőség iránt és az iránt, ha proletár elvtársaik megsértik ezt az egyenlőséget, még ha csak hanyagságból, még ha csak tréfából is. Ezért az adott esetben inkább túlozzuk el a nemzeti kisebbségek iránti engedékenységet, semmint megfordítva.” A grúz incidenssel kapcsolatban, amelyért közvetlenül Ordzsonikidzét okolja, Lenin a következőket is írta: „Azt hiszem,

ebben végzetes szerepe volt Sztálin hirtelenkedésének és adminisztratív túlbuzgóságának, valamint a hírhedt »szociálnacionalizmussal« szemben érzett dühének. A politikában egyáltalán a düh rendszerint a legrosszabb tanácsadó. Attól is tartok, hogy Dzerzsinszkij elvtárs, aki azért utazott a Kaukázusba, hogy kivizsgálja ezeknek a »szociálnacionalistáknak« a »bűncselekményeit«, ezúttal szintén csak tősgyökeres orosz érzelmeivel tünt ki (tudott dolog, hogy az eloroszosodott más nemzetiségűek mindig túlzásba viszik a tősgyökeresen orosz érzelmeiket) ...”

1920-ban a Komintern II. kongresszusa nemzeti és gyarmati kérdésekről szóló tézisének tervezetében, a gyarmati népek helyzetéből kiindulva, Lenin rámutat az ilyen figyelmes viszony szükségére, és hangsúlyozza:

„...minél elmaradottabb valamely ország, annál erősebb benne a kisüzemi mezőgazdasági termelés, a patriachalizmus és a provincializmus, amelyek elkerülhetetlenül arra vezetnek, hogy a legmélyebben beidegződött pispolgári előítéletek, nevezetesen: a nemzeti önzésből és a nemzeti korlátoltságból származó előítéletek különösen erőseknek és szívósaknak bizonyulnak. Ebből következik a világ öntudatos kommunista proletariátusának az a kötelessége, hogy az említett bizalmatlanság és az említett előítéletek gyorsabb megszüntetése céljából bizonyos engedményeket tegyen.”⁸

*

4. Lenin komplexan értelmezte a nemzetet és a nemzeti kérdést, úgyhogy új dimenziót adott a demokratizmusnak a nemzeti kisebbségek helyzetének rendezésében. A nemzeti kérdés Lenin általi értelmezését jellemezve, E. Kardelj teljes joggal megállapítja, hogy „Lenin egész polemikája az ausztromarxistákkal és a nemzetközi munkásmozgalom hasonló irányzataival alapjában véve annak bizonyítására szorítkozik, hogy a nemzeti kérdés elsősorban gazdasági és politikai kérdés, és nem vezethető vissza pusztán a kulturális autonómia kérdésére vagy valami hasonlóra. Lenin éppen ilyen tézisekre alapozta koncepcióját a népek önrendelkezési jogáról.”⁹

A nemzeti kérdés ilyen komplex értelmezéséből kiindulva, Lenin pozíciója és az általa vezetett forradalom pozíciója új korszakot nyitott a kisebbségi kérdés megoldásában is! Ervényesítvén a demokratizmust, mint a nemzetek közötti viszonyok rendezésének fontos elvét, amelyről kijelenti: „...állítom, hogy a nemzeti kérdésnek csak egyetlen megoldása van, ha egyáltalán van megoldása a kapitalista világban, ez pedig: a következetes demokratizmus. Bizonyításul egyebek között Svájcra hivatkozom”¹⁰, Lenin tovább megy, és mélyebb tartalmat ad a nemzeti egyenjogúságnak. Elveti a nemzeti kisebbségek helyzete rendezésének addigi, a liberális burzsoázia számára legfőbb szabályát, amely a nemzeti kisebbségek jogi egyenlőségéből és abból az elvből állt, hogy nem diszkriminálják őket.

Az új korszak, amelyet a szocialista társadalmi viszonyok hoznak létre a személyiség érvényesülésének, az ember emberré válásának

területén, a nemzet érvényesülésében is megnyilvánul. Csak az új társadalmi rend, a szocialista rend és mozgalma hozhatott (legalábbis okvetlenül megvalósítandó elvként) új minőséget a nemzetek közti viszonyokban, amelyek a kölcsönös szolidaritáson, a kölcsönös segítségen, az elmaradottabbak megsegítésén nyugszanak.

Lenin (1920-ban, a Komintern II. kongresszusára készített tézisek tervezetében) a következőket állapítja meg az egyenlőség burzsoá liberális elvéről a nemzetek közti viszonyokkal kapcsolatban: „A polgári demokráciára, lényegénél fogva, jellemző, hogy az egyenlőség kérdését, tehát a nemzeti egyenlőség kérdését is, elvontan vagy formailag általánosságban teszi fel. A polgári demokrácia az emberi egyenlőség leple alatt a tulajdonos és a proletár, a kizsákmányoló és a kizsákmányolt közötti formai vagy jogi egyenlőséget hirdeti, amivel a legnagyobb mértékben becsapja az elnyomott osztályokat.”¹¹ Ezzel az elvvel szembe szegül az új korszak elve, amelyet Lenin 1922 végén így jelöl meg: „Ezért az elnyomó vagy úgynevezett »nagy« nemzet... internacionálisizmusának nemcsak abban kell állnia, hogy tiszteletben tartja a nemzetek formai egyenlőségét, hanem olyan egyenlőtlenségben is, amely az elnyomó nemzet, a nagy nemzet részéről ellensúlyozná az életben ténylegesen kialakuló egyenlőtlenséget. Aki ezt nem értette meg, az nem jutott el a nemzeti kérdés igazi proletár felfogásához, az lényegében megrekedt a kispolgári állásponton, és ezért minduntalan bele kell csúsznia a burzsoá felfogásba.”¹²

*

5. Lenin nagy figyelmet szentel a politikai rendszer azon elemeinek, amelyek fontosak a nemzeti kisebbségek helyzetére, és nagy figyelmet szentel a nemzeti kisebbségek művelődési és kulturális fejlődési feltételeinek. Ennek oka az, hogy e tényezők fontos helyet foglalnak el az adott nemzeti kisebbség társadalmi és politikai helyzetének meghatározásában, de az is, hogy Lenin olyképpen juttatta érvényre saját álláspontjait, hogy kénytelen volt megdönteni az ausztromarxisták meglehetősen elterjedt álláspontjainak, főképpen pedig koncepciójuk orosz változatának az értékét.

Az ausztromarxisták koncepcióját és még elfajultabb orosz változatait Lenin igen átfogóan, alaposan és differenciáltan elemzi és bírálja, főképpen 1913-ban és a következő években. Bírálataiban e korszak legfontosabb kérdéséből indul ki: milyen mértékben képes a proletariátus a nemzeti autonómia alapján elérni alapvető célját, azt, hogy forradalmi politikai erőként lépjen fel, kivívja a döntő győzelmet és megváltoztassa a fennálló társadalmi viszonyokat. Lenin szerint a nemzeti autonómia, a tervbe vett nemzeti parlamentekkel és nemzeti államtitkárokkal, káros és téves koncepció. Ez azt jelenti, hogy mindig a proletariátusnak és az egész társadalomnak azokkal a feladataival összefüggésben veti fel a kérdést, amelyek demokratikus átalakulásával kapcsolatosak, akár kapitalista-polgári keretben, akár szocialista renddé való teljes forradalmi átalakulásában.

Lenin több ízben érvekkel alátámasztva kifejti a területi autonómia

szerepét a nemzeti kérdés rendezésében, egy olyan több nemzetiségű államban, mint Oroszország. Ezzel kapcsolatban figyelembe kell venni, hogy ezekben az években a bolsevikoknak nincs a legapróbb részletekig kidolgozott államberendezési programjuk az állam megszervezésére a proletárforradalom győzelme után. Az állam centralista megszervezésének álláspontját képviselik, nem irányoznak elő föderációt a több nemzetiségű összetétel miatt (a később megvalósított föderáció mint program és gyakorlat csak akkor vetődött fel, amikor a forradalom győzelme után valóban szembekerültek az új állam megszervezésének feladatával).¹³

Azonban még abban az időszakban is, amikor az OSZDMP program-pontjainak kialakításában, a nemzeti kérdés tekintetében, nem a föderatív, hanem a centralista államberendezésből indulnak ki, a centralizmus védelmében Lenin hangsúlyozza, hogy „csakis a demokratikus centralizmust védelmezzük”, s ezt így indokolja meg: „A demokratikus centralizmus nem zárja ki a helyi önkormányzatot, s azoknak a területeknek az *autonómiáját*, ahol sajátosak a gazdasági feltételek és az életkörülmények, ahol sajátos a lakosság nemzeti összetétele stb., sőt, feltétlenül megköveteli *az egyiket is, a másikat is*. Nálunk mindig összekeverik a centralizmust az önkénnyel és a bürokratizmussal. Oroszország történetéből természetesen szükségszerűen következik a két dolognak ez az összekeverése, de egy marxista számára ez mégis megengedhetlen.”¹⁴

Az oroszországi nemzeti viszonyok megoldásának programja és konkrét útjai megfogalmazásának már említett első szakaszában (voltaképpen 1917-ig, amikor lezajlott Lenin vitája az ausztromarxistákkal) a területi autonómia a politikai rendszer alapvető instrumentuma, amellyel rendezni szándékoznak a több nemzet és nemzetiség közös államban való együttélésével kapcsolatos kérdéskomplexumot.

Ezért alaposan kimunkálják a területi autonómiával kapcsolatos kérdéseket, s a bolsevikok nemzeti programja kidolgozásának ebben a szakaszában kifejtett eszmék és érvek nem veszítenek erejükből és értékükből azután sem, hogy a nemzetek föderációban való egyesítését fogadják el programpontul.

Lenin igen rugalmasan és reálisan fogja fel a területi autonómiát. Ezért (a bundista Megyemmel való vitájában, a Kritikai megjegyzések a nemzeti kérdéssel kapcsolatban című írásában) joggal bélyegzi meg azokat, akik a cári Oroszország fennálló „középkori, hűbéri, hivatalos-bürokratikus közigazgatási” felosztásának kategóriáiban gondolkodnak. Lenin elveti Megyemnek azt az álláspontját, hogy területi autonómia alakítható fél-kétfélmillió lakost számláló nemzetiség számára, de a kisebb létszámú nemzetiségeknek területen kívüli autonómiára van szükségük, és hangsúlyozza: „Miért ne lehetne autonómiája nemcsak egy félmillió lakosú, hanem akár egy 50 000 lakosú nemzeti körzetnek is, — miért ne egyesülhetnének a legkülönbözőbb módon az ilyen körzetek a különböző nagyságú szomszédos körzetekkel egy egységes autonóm »ország részben«, ha ez üdvös, ha ez a gazdasági forgalom szempontjából szükséges.”¹⁵ Ezzel összefüggésben Lenin kifejti pozí-

cióit (1913. október—december) az ausztromarxisták álláspontjaival szemben is, a következő módon:

„Megjegyezzük, hogy a szociáldemokraták brünni nemzeti programja teljesen a nemzeti területi autonómia talajára helyezkedik, amikor azt javasolja, hogy Ausztriát »a történelmi koronaországok helyett« »nemzeti alapon elhatárolt« körzetekre osszák (a brünni program 2. pontja). Ilyen messzire mi nem mennénk. Kétségtelen, hogy a lakosság egységes nemzeti összetétele az egyik legbiztosabb tényező a szabad, átfogó, valóban modern kereskedelmi forgalom szempontjából. Kétségtelen, hogy egyetlen marxista sem, sőt még egyetlen következetes demokrata sem fogja védelmezni sem az osztrák koronaországokat, sem az orosz kormányzóságokat és kerületeket (ezek nem olyan rosszak, mint az osztrák koronaországok, de mégis nagyon rosszak), nem fogja vitatni, hogy ezt az elavult felosztást lehetőleg a lakosság nemzeti összetételének megfelelő felosztással kell felcserélni. Kétségtelen végül, hogy mindenfajta nemzeti elnyomás megszüntetése végett igen fontos nemzeti összetétel szempontjából összefüggő, egységes autonóm körzeteket alakítani, akár egészen kis kiterjedésűeket is, s ezekhez a körzetekhez azután »vonzódhatnak« és kapcsolatba, különféle szabad szövetségbe léphetnének velük az illető nemzetiségnek az ország vagy akár a földkerekség különböző tájain szétszórta élő tagjai. Mindez vitathatatlan, mindezt csak az vitathatja, aki megrögzötten bürokratikus állásponton áll.”¹⁶

Ebből az érvelésből kiindulva, Lenin leszögezi, hogy „a lakosság nemzeti összetétele az *egyik* legfontosabb gazdasági tényező, de *nem az egyetlen és nem* a legfontosabb a többi között. Például a városok *igen fontos* gazdasági szerepet töltenek be a kapitalizmusban, a városokra pedig mindenütt, Lengyelországban, Litvániában, Ukrajnában, Nagy-országra stb. egyaránt a legtarkább nemzeti összetétel jellemző. A »nemzeti« mozzanat miatt elszakítani a városokat a gazdaságilag hozzájuk vonzó falvaktól és körzetektől — ostoba és lehetetlen dolog.”¹⁷

A bolsevikok tézisét a komplex kritériumról, amely demokratikusan méltányolja a szóban forgó terület összlakosságának érdekét, Lenin szembeállítja az ausztromarxista tézissel, amely eltúlozza és lemezteníti a nemzeti összetétel kritériumát.

„S az osztrák megoldásnál sokkal helyesebb a feladatnak az a megoldása, amelyet az oroszországi marxisták legutóbbi tanácskozása dolgozott ki. A szóban forgó kérdéssel kapcsolatban ez a tanácskozás a következő tételt fogalmazta meg:

»...szükség van széles körű területi autonómiára« (természetesen nemcsak Lengyelország, hanem Oroszország valamennyi területe számára) »és következetesen demokratikus helyi önkormányzatra, az önkormányzattal rendelkező és autonóm területek határait pedig úgy kell megállapítani« (nem a mostani kormányzóságok, kerületek stb. határainak megfelelően), »hogy maga a helyi lakosság vegye számba a gazdasági feltételeket és az életkörülményeket, a lakosság nemzeti összetételét stb.«

A lakosság nemzeti összetétele itt a többi feltételek *mellé* van állítva (elsősorban a gazdasági feltételek, majd az életkörülmények stb. mellé), és ezeknek a feltételeknek kell alapul szolgálniuk az olyan új határok megállapításához, amelyek nem a bürokratizmusnak és nem az ázsiai állapotoknak, hanem a modern kapitalizmusnak felelnek meg. Csakis a helyi lakosság tudja egészen pontosan »számba venni« mindezeket a feltételeket, e számbavétel alapján pedig az állam központi parlamentje fogja megállapítani az autonóm területek határait és az autonóm szejmek hatáskörének kereteit.”¹⁸

Lenin konkrét formában, az első szabályzat formájában, törvénytervezet formájában is, az akkori tőkés Oroszország körülményeihez képest fejlett programot ad a nemzeti viszonyok megoldásához a helyi önkormányzat szemszögéből. Ebben a törvénytervezetben a helyi önkormányzat szerepével szorosan összefügg a nemzetiségek megfelelő képviselőtének kérdése is az adott önkormányzati egységben. A cári Duma bolsevista frakciója részére megfogalmazott törvénytervezetet (a háborús események miatt nem jutott el addig, hogy törvényjavaslat váljon belőle) Lenin természetesen nem azzal a céllal dolgozta ki, hogy törvénné is váljon. Ehhez hiányoztak a reális feltételek. Törvény formájában megfogalmazott politikai program volt.

*

6. A nemzeti kisebbségek helyzete rendezésének még két eleme van, amelyeknek Lenin igen nagy figyelmet szentel. Ezek az elemek a nyelvi egyenjogúság (az anyanyelv egyenrangú használata) és a nemzeti kisebbségek helyzetének jogi szabályozása. E két elem „elkerülte” azoknak a figyelmét, akik az osztálytartalom és a társadalmi tartalom eltúlzásának leple alatt „megkerülték” Lenin üzenetét és állásfoglalását a nemzeti kisebbségek helyzetének rendezéséről. Ez a megkerülés nagynemzeti pozíciókból, vagyis szűkkeblű nacionalista pozíciókból történt, habár hangsúlyozottan osztálypozíciókra hivatkoztak, hangsúlyozták, hogy nem rabjai formai-jogi sémáknak stb.

Lenin álláspontja a nyelvi egyenjogúságról s a több nemzetiségű közösségi államnyelv elméletének és gyakorlatának határozott elvetése meglehetősen mértékben érvényesült, legalábbis ami hazánk közvéleményét illeti. Csak D. Lukács 1967. évi értekezésére hivatkozom, amely részletesen taglalja ezt a kérdést.¹⁹ A nyelvi egyenjogúság tekintetében Lenin megalkuvás nélküli és igen határozott álláspontjainak megvilágítása végett hivatkozunk irodalmi hagyatékára az október utáni időkből.

Hangsúlyozza, hogy a nyelvi egyenjogúság érdekében „szigorúan szabályozni kell a nemzeti nyelv használatát... Nem kétséges, hogy a vasúti szolgálat egységének örvén, a pénzügyi egység örvén stb. nálunk, jelenlegi (1922. december) apparátusunk mellett, temérdek hamisítatlanul orosz jellegű visszaélést fognak elkövetni. E visszaélések ellen igen nagy leleményességgel kell harcolnunk... Részletes törvénykönyvre van szükség, amelyet valamennyire sikeresen csakis maguk, az egyes köztársaságban élő népek dolgozhatnak ki.”²⁰ Ugyan-

ezt az álláspontot képviseli Lenin és ugyanilyen elszántan az iskolák tekintetében, amikor (1919. március 16-án, a pártprogramról mondott előadói beszéd zárószavában) ezt mondja: „Vannak nálunk, például a közoktatásügyi népbiztosságban vagy a körül olyan kommunisták, akik azt mondják: egységes iskola, ezért ne merjetez az orosz nyelven kívül más nyelven tanítani. Az én véleményem szerint az ilyen kommunista — nagyorosz sovinszta. Közöttünk is sokakban benne él ez a nagyorosz sovinszta, harcolni kell ellene.”²¹

Lenin igen fontosnak tartja a nemzeti kisebbségek helyzetének jogi szabályozását. Ez a hozzáállása még nem affirmálódott eléggé, részint a munkásmozgalomban Lenin után uralkodó helyzet és a nemzeti kisebbségek viszonylatában követett jellegzetes gyakorlat hatása alatt is. Irodalmunkban először K. Jončić²² dolgozta fel a nemzeti kisebbségek helyzetéhez való hozzáállásának ezt a jellegzetességét, 1966-ban, abban az időben, amikor a nemzeti kisebbségek helyzetének jogi szabályozását nálunk is elhanyagolták és lebecsülték.

Milyen jelentősnek tartotta Lenin a nemzetiségek helyzetének jogi szabályozását és a törvényszövegben megfogalmazott politikai álláspontok kifejezését, jól szemlélteti a már említett törvénytervezettel kapcsolatos akciója, közvetlenül az I. világháború előtt.

A törvénytervezet célját Lenin megmagyarázza S. G. Saumjan öröme boldseviknak küldött levelében (1914. május 19.), amelyben kifejti a törvénytervezet tételeit, s felszólítja Saumjant és a többi nemzetiség képviselőit, hogy működjenek közre a törvénytervezeten, illetőleg dolgozzanak ki ilyen törvénytervezetet. Lenin abban látja értelmét annak, hogy ilyen törvénytervezettel lépjenek a nyilvánosság elé, hogy „ezen az úton népszerű formában megmagyarázhatjuk”, mennyire tarthatatlan a bundisták és hasonszőrűek pozíciója, és hogy a boldsevikok világosan ismertessék álláspontjaikat.

A törvénytervezet címe: Törvénytervezet a nemzetek egyenjogúságáról és a nemzeti kisebbségek jogainak védelméről.²³ (Meg kell említeni, hogy Lenin, valamivel korábban, törvénytervezetet dolgozott ki a zsidók és egyéb „más fajtájúak” jogkorlátozásának törvényes tilalmazásáról, a jogkorlátozó törvények és más jogszabályok hatálytalansításáról és a jogegyenlőség törvényes védelméről, s a tervezetet, megindokolásával együtt, közzétette a sajtóban mint a Duma boldsevista frakciójának javaslatát²⁴). A vizsgálataink szempontjából érdekesebb elsőként említett törvénytervezet ismertetésére felhasználjuk Lenin téziseit, amelyeket Samjunnak küldött, említett levelében közölt:

„Az egyenjogúság általános megfogalmazása —, az ország autonóm és önkormányzattal felruházott területi egységekre való felosztása többek között nemzeti ismérv alapján (a helyi lakosság jelöli ki a határokat és az országos parlament hagyja jóvá) — az autonóm területek és körzetek, valamint a helyi önkormányzati egységek hatásköre; — az autonóm területeknek, zemsztvóknak stb. nincs joguk arra, hogy a nemzetek egyenjogúságát bármilyen formában megsértsék; demokratikusan választott közös iskolai tanácsok stb., a nyelvek szabadsága és egyenjogúsága — a községi intézmények stb. választják meg a hivatalos nyelvet — a kisebbségek védelme: arányos részesülés a kiadások

felhasználásában, külön (ingyenes) tantermek a „más fajtájú” tanulók és „más fajtájú” tanítók számára, „más fajtájú” részlegek a múzeumokban, könyvtárakban, színházakban stb.; minden polgárnak joga van arra, hogy (a bíróság előtt) jogorvoslást keressen az egyenjogúságtól való mindennemű eltérés respective a nemzeti kisebbségek jogainak mindennemű »megsértése« esetén (a lakosságnak a vegyes területeken öt évenkénti, az egész állam területén tíz évenkénti összeírása) stb.²⁵

E törvénytervezettel kapcsolatban érdekes rámutatni azokra a megoldásokra is, amelyeket Lenin ad egy adott önkormányzati egység különböző nemzetiségeinek megfelelő képviselőre. Például nemzeti összetétel szempontjából nem egynemű területeknek azokat a területeket kell tekinteni, ahol a más nemzetiségű kisebbség eléri a lakosság 5 százalékát (9. pont). Az illető önkormányzati egység minden olyan nemzeti kisebbségének, amely oly csekély számú, hogy arányos képviselő esetén nem választhat tagot az iskolai tanácsba, joga van egy tanácskozási joggal felruházott tagot választani (10. pont). A nyelvi egyenjogúságot Lenin e tervezete szerint (7. pont) az is biztosítja, hogy az állami hivatalok és a társadalmi testületek kötelesek a polgárnak ugyanazon a nyelven válaszolni, amelyen hozzájuk folyamodott.

*

Lenin életművéhez, Lenin hagyatékához nem közeledünk sem vallási áhitattal, sem azzal, hogy dogmatizáljuk, de azzal sem, hogy kész receptekre bukkanjunk saját problémáink megoldására. Mégis lenyűgöző, mennyire időszerűek és frissek Lenin gondolatai ma is, mennyire cselekvésre serkentőek Lenin álláspontjai az itt taglalt kérdésekben is.

Egy forradalmi lángelme nagysága — ezt igazolja Lenin életműve is — nemcsak abban van, hogy túlszárnyalja korát, hogy előremutat és lényegesen hozzájárul világunk megváltoztatásához, forradalmi átalakításához. Lenyűgöző az is, hogy mennyi mondanivalója van Leninnek a mai kor számára a társadalom forradalmi átalakításának olyan kérdésében, alapjában véve részletkérdésében, mint a nemzeti kérdés egy sajátos megnyilvánulási formája: a nemzeti kisebbségek helyzete.

Lenin nagysága azért mérhető kis és nagy dolgokkal egyaránt, mert — noha mindig fontosnak tartotta megkülönböztetni a lényegest a lényegteltől — kis dolgokban, sajátos kérdésekben sem hanyagolta el a lényegest.

JEGYZETEK

¹ Lenin Művei, 26. kötet, Budapest, 1952, 354. és 355. oldal. Beszéd a hajóhad első oroszországi kongresszusán.

² Lenin jegyzeteit, amelyeket 1922. december 30-án és 31-én három folytatásban a XII. kongresszus delegációinak vezető tagjaihoz intézett, a XX. kongresszuson hozták nyilvánosságra, és még két dokumentummal együtt közzé-

tették a Kommuniszt 1956. évi 9. számában (Lenin Művei, 36. kötet, Budapest, 1958, 614—620. oldal. A nemzetiségek illetve az „autonomizálás” kérdéséhez).

³ Lenin Művei, 36. kötet, Budapest, 1958, 616—617. oldal. A nemzetiségek illetve az „autonomizálás” kérdéséhez.

⁴ Lenin Művei, 29. kötet, Budapest, 1953, 118. oldal. Az OK(b)P programjának tervezete, a nemzetek közötti kapcsolatokról szóló programpont.

⁵ Lenin Művei, 29. kötet, Budapest, 1953, 191. oldal. Az OK(b)P VIII. kongresszusa, zárószó a pártprogramról mondott előadói beszédhez.

⁶ Lenin Művei, 36. kötet, Budapest, 1958, 618. oldal. A nemzetiségek illetve az „autonomizálás” kérdéséhez.

⁷ Lenin Művei, 36. kötet, Budapest, 1958, 615—620. oldal. A nemzetiségek illetve az „autonomizálás” kérdéséhez.

⁸ Lenin Művei, 31. kötet, Budapest, 1951, 145. oldal. A nemzeti és gyarmati kérdéstről szóló tézisek tervezete.

⁹ E. Kardeljnek a JKSZ KB nemzeti viszonyokat tanulmányozó csoportja 1964. június 11-i ülésén elhangzott fejtegetése (a felszólaló által átjavitott gyorsírói jegyzet), 6. oldal.

¹⁰ V. I. Lenin az idézett 1913. évi cikk A nemzetek egyenjogúsága és a nemzeti kisebbség jogai című fejezetében. Lenin Művei, 20. kötet, Budapest, 1955, 25. oldal.

¹¹ Lenin Művei, 31. kötet, Budapest, 1951, 139. oldal. A nemzeti és gyarmati kérdéstről szóló tézisek tervezete.

¹² Lenin Művei, 36. kötet, Budapest, 1958, 617. oldal. A nemzetiségek illetve az „autonomizálás” kérdéséhez.

¹³ A bolsevikok pártja, így Lenin is, 1917-ig elvetették az ország szövetségi berendezésének gondolatát. A felmerült nyílt kérdések odahatottak, hogy feladták korábbi, a szövetségi államberendezést elvető álláspontjukat. Lenin 1917 nyarán, a Szovjetek I. Összorosz Kongresszusán beszélt először a szövetségi államberendezés lehetőségéről: „Legyen Oroszország szabad köztársaságok szövetsége.” Az októberi szocialista forradalom indulásakor a szövetségi államberendezésre vonatkozó álláspontját a bolsevikok pártja hivatalosan 1918. január 3-i (16-i) ülésén fogalmazza meg A dolgozó és kizsákmányolt nép jogainak kinyilatkoztatása című okmányban, s ezt az akkori Alkotmányozó Gyűlés elé terjesztette. A kinyilatkoztatás 2. pontja leszögezi: „Az Oroszországi Szovjet Köztársaság szabad nemzetek szabad szövetsége alapján, mint a nemzeti Szovjet Köztársaságok föderációja alakul meg.” (Lenin Művei, 26. kötet, Budapest, 1952, 438—442. oldal.)

¹⁴ Lenin Művei, 20. kötet, Budapest, 1955. Kritikai kérdések a nemzeti kérdéssel kapcsolatban (6. Centralizáció és autonómia), 32. oldal.

¹⁵ Lenin Művei, 20. kötet, ugyanott, 35—36. oldal.

¹⁶ Lenin Művei, 20. kötet, ugyanott, 36. oldal.

¹⁷ Lenin Művei, 20. kötet, ugyanott, 36. oldal.

¹⁸ Lenin Művei, 20. kötet, ugyanott, 37. oldal.

¹⁹ Lukač Dušan: Prilog izučavanju Lenjinovih koncepcija rešavanja nacionalnog pitanja i njihove konkretne primene u socijalizmu; Naučni skup „Oktobarska revolucija i narodi Jugoslavije”, Beograd—Kotor 1967, 8—15. oldal.

²⁰ Lenin Művei, 36. kötet, Budapest, 1958, 619. oldal. A nemzetiségek illetve az „autonomizálás” kérdéséhez.

²¹ Lenin Művei, 29. kötet, Budapest, 1953, 192. oldal. Az OK(b)P VIII. kongresszusa, zárószó a pártprogramról mondott előadói beszédhez.

²² Jončić Koča: Pravno-politički položaj i uloga narodnosti — nacionalnih manjina u SFRJ (Doktorski rad), Beograd, 1966, (625. + 22. oldal), különösen:

Lenjinova gledišta o regulisanju položaja i zaštite manjina kao političkom i pravnom pitanju, 73—83. oldal.

²³ A törvénytervezet szövegét lásd: Lenin Művei, 20. kötet, Budapest, 1955, 264—286. oldal.

²⁴ Teljes címe: Törvényjavaslat a zsidók ellen alkalmazott minden jogkorlátozásnak és általában minden olyan korlátozásnak a megszüntetéséről, amely valamely nemzetiségből való származással vagy valamely nemzetiséghez való tartozással kapcsolatos (lásd: Lenin Művei, 20. kötet, Budapest, 1955, 170. oldal.).

²⁵ Lenin Művei, 35. kötet, Budapest, 1956, 120—121. oldal.